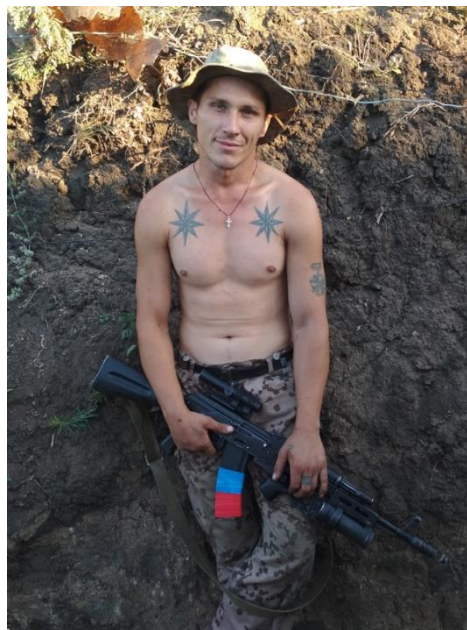

Аналіз наративів проросійських бойовиків на Донбасі 2014-2021: деякі нотатки з кризової антропології

Статтю присвячено аналізу наративів бойовиків проросійських незаконних збройних угруповань, зібраних в період 2014-2021 російсько-української війни, запропоновано огляд основних характеристик сприйняття, світогляду і мотивацій бойовиків, запропоновано висновки щодо основних рис соціального портрету бойовиків на Донбасі періоду 2014-2021.

Вступні зауваження

Ескалація соціальних, і зокрема - терористичних загроз потребує глибшого розуміння природи конфліктів та еволюції комунікативного простору¹. Тому польові опитування для моніторингу соціально-психологічних та соціокультурних варіацій, а також нові інструменти досліджень безпеки, засновані на цих опитуваннях, видаються потрібними. Наративний аналіз може бути успішно використаний як важливий інструмент моніторингу та контролю безпеки².

Російський найманець Сергій Лопарев, фото з соцмереж, 2015.

Це також є цікавим з точки зору аналізу ескалації соціальних загроз в воєнні, тобто для вивчення того, як «гібридні» війни перетворюються на «звичайні». В сучасному,

¹ див., зокрема, Münkler, H. (2005). *The new wars*. Polity, Cambridge.

² як доводить, наприклад, Kaldor, M. (2013). In defence of new wars. *Stability: International Journal of Security and Development*, 2(1).

глобалізованому і складно взаємопов'язаному світі, коли традиційні воєнні конфлікти стають неприйнятними через свої руйнівні для ініціатора соціальні і економічні наслідки, все більше зростає спокуса використання гібридних інструментів впливу, в тому числі, маскуванню традиційних воєн під різноманітні гібридні конфлікти. В такому випадку ініціювання гібридного конфлікту змінної інтенсивності з подальшим його переростанням в традиційну війну, замасковану під «спецоперацію» виглядає цілком логічною еволюцією, особливо для режимів, для яких домінування, агресія і експансія є іманентними інструментами управління. При цьому, ключові рушії агресії і насильства зберігаються, зокрема в якості інструментів пропаганди і мобілізації, але зазнають певного розвитку, - аж до закликів до відкритого геноциду, як ми можемо це спостерігати на прикладі російсько-української війни періоду 2014-2022.

Зібрані дослідниками *Social Transformation Group* кілька сотень інтерв'ю бойовиків є набором даних, що являє собою проблемно-орієнтовану експертну вибірку, спрямовану на емпіричне виявлення найбільш характерних антропологічних типів серед генеральної сукупності -загальної популяції бойовиків, що брали участь в діяльності незаконних збройних угруповань на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей України в період 2014-2019³. Це також стосується тих кількох уривків з інтерв'ю, зібраних в представлений в *Social Transformation Sentinel* колекції⁴ в перекладеному і частково відредагованому вигляді.

Вибрані розповіді добре описують соціально-психологічні та соціокультурні особливості членів незаконних збройних угруповань. Усі респонденти відтворюють основні тези російської державної пропаганди, поширеної серед своєї групи, та ключові групові ідеологічні та релігійні кліше.

На відміну від суто наукової роботи, при виборі інтерв'ю для цього видання, автори керувалися бажанням продемонструвати ключові особливості наративів бойовиків, що підкреслювали б їхні мотивації, світогляд, сприйняття світу.

Основні світоглядні уявлення, віддзеркаленні в наративах проросійських бойовиків

Про що б не розповідали бойовики, вони так чи інакше розповідали про себе, викладали свою історію, відповідали на (на прямо чи непрямо поставлені) запитання чому і як вони опинилися на війні, що вони тут роблять і навіщо, яким бачать свої минуле і майбутнє.

В переважній більшості зібраних розповідей чітко видно поділ на періоди узагальнення: минуле, сучасне та майбутнє. Вони описуються докорінно різними словами, роздумами та патернами. Ця періодизація, слова та зразки є більш-менш спільними для всіх респондентів.

Коли респонденти описують своє минуле, вони найчастіше використовують іменники «я», «мені», «моє»; при описі поточного стану, сучасності, вони здебільшого використовують

³ як це вказано в Kostyuchenko, Y., Yuschenko, M., & Artemenko, I. (2018). On Experience of Social Networks Exploration for Comparative Analysis of Narratives of Foreign Members of Armed Groups: IS and L/DPR in Syria and Ukraine in 2015-2016. *International Journal of Cyber Warfare and Terrorism (IJCWT)*, 8(2), 17-31.

⁴ Kostyuchenko Y. (2022). The New Necronomicon: an attempt to study cultural markers of conflict identities among pro-Russian militants during the war in Donbass 2014-2021. *Social Transformation Sentinel*, Vol 3, Issue 1, 2-52, 2022

«ми», наше», «нам»; а для опису майбутнього в переважній більшості випадків використовуються «вони», та «їх». Це може свідчити про певну деперсоналізацію, відсутність сприйняття себе поза межами групи, до якої себе відносить суб'єкт, а також – що найбільш цікаво – про відсутність особистого плану на майбутнє.

При описі минулого основними рефлексіями більшості респондентів є «роз'єднаність», «самотність», «все вкрали», «забрали», «загальна брехня/змова», «відсутність життя/роботи/майбутнього», «розруха», «смерть» та пасивна роль стосовно насильства. Крім того, існує окреме, «міфологічне минуле», якого прагнуть респонденти, і з яким вони себе ідентифікують через символічних родичів (зокрема, «дідів»). Переважно це «СРСР» чи/або «православна імперія». Для опису такого колективного міфологічного минулого використовуються цілком протилежні рефлексії – «братерство», «достаток», «рівність», «радість» тощо.

Слід зазначити, що наявність такого штучно створеного минулого, «золотого віку» з міфологізованими – зазвичай за рахунок перевизначення термінів та понять - постатями та подіями, навколо якого будуються винайдені традиції, що ведуть до вторинної архаїзації спільнот, та конструювання штучної ідентичності, споріднює бойовиків «русково міра» з бойовиками Ісламської Держави; і водночас, докорінно відрізняє їх від бойовиків Талібану, для яких архаїчні традиційні практики є цілком іманентними, а ідентичність природна.

Описуючи поточний стан, респонденти зазвичай застосовують слова «рішучість», «стійкість», «справедливість», «відповідальність», «наказ», «підтримка», що показують активну роль стосовно насильства та участь у прийнятті рішень.

Для опису майбутнього основна частина респондентів використовує образи: «настане загальна справедливість», «сядуть за великий стіл», «будуть про нас пам'ятати», «будуть поважати», «новий світ» та деякі інші контекстуальні ідеологічні кліше.

Цікаво, що «минуле», «сьогодення» та «майбутнє» в наративах не завжди і не обов'язково пов'язані безпосередньо чи то логічними, чи то навіть стилістичними ланцюжками. Зазвичай між цими частинами спостерігаються явні прогалини.

У всіх історіях чіткий поділ на «своїх» та «чужих». «Свої» - це завжди члени своєї групи та іноді особисті родичі чи особисті друзі. «Чужі» - це завжди вороги. Існує широкий і складний набір категорій для позначення ворогів (зазвичай 4-5 категорій – «фашисти», «укропи», «бандерівці», «підпіндосники», «нацики», «хохли» тощо), але обмежений і невиразний - для «друзів» (1 або 2 важко визначені категорії – наприклад, «руські люди»). Коли респонденти описують родичів та друзів у минулому, вони використовують такі слова, як: «слабкий», «загублений», «забутий». Для теперішнього стану друга вони використовують: «вірний», «самовідданий», тощо. Також існує багато описів мертвих друзів, зокрема, в епітафіях та байках.

Члени незаконних збройних угруповань «Л/ДНР» зазвичай представляють багато міфологізованих наративів (такий собі різновид фольклорного «сакрального життєпису») про своїх друзів. Це відображено, зокрема, і в стилістиці використаних епітафій: у своєму загиблому другові респонденти бачать або «героя, спаленого у полум'ї війни», або того, хто проклав «шлях до свободи і справедливості». При цьому, образи «друзів» в «минулому» і «теперішньому» не пов'язані між собою, а в «майбутньому» або не існують, або не є чіткими.

Для характеристики ворогів у минулому респонденти використовують такі слова, як: «змова», «підлість», «сила», «байдужість», «нелюдянність». У сьогоденні: «жадібний», «хитрий», «жорстокий», «сильний», «боягузливий», «дурний», «божевільний», «занурений у розкіш». У «майбутньому» – «вони загинуть», «їх всі забудуть», «стануть об'єктами для насмішок».

Усі категорії ворогів існують у «минулому», «теперішньому» та «майбутньому». У цьому сенсі «вороги» є винятковий об'єктом, що пов'язує час у всіх наративах.

Окремо цікавою є стратегія аргументації, що вона базується на кількох простих засадах. По-перше, аргументів ворогів не існує. По-друге, аргументи родичів деформовані/помилкові, і їх слід виправити. «Наші» аргументи правдиві, тому що вони спрямовані проти наших ворогів.

Важливо зазначити, що переважна більшість бойовиків, в першу чергу – приїжджих, має нечіткий та вочевидь знижений поріг сприйняття насильства. Вони постійно наполягають на тому, що вбиваючи противника вони не мають сумнівів та коливань та не відчувають жодної провини. Це тісно пов'язано з тотальною дегуманізацією не лише конкретного противника, а і всіх українців, як представників протилежної сторони конфлікту, загалом (як в розповідях бойовиків «Студент» і «Ратич»⁵, де катування і знищення українців виправдовуються конспірологічними міфами – «сланцевий газ» та тотальною дегуманізацією – «всі вороги»).

При цьому, всі респонденти наполягають на своїй особистій «спорідненості» з територією, на якій вони перебувають, та її населенням – понад 85% респондентів так чи інакше згадували про «кровні стосунки з Донбасом».

На відміну від деяких інших терористичних груп, як наприклад ІД, де смерть розглядається як вид особистого служіння, бойовики «Л/ДНР» бачать смерть як спосіб подолати безглуздість життя, яке не має сенсу та цінності в їх світоглядній системі.

Проаналізовані наративи дозволяють зробити обґрунтовані припущення про способи, яким люди конструюють та осмислюють реальність, створення та поділу смислів членами незаконних збройних угруповань. Зокрема, можна побачити, що члени угруповань «Л/ДНР» демонструють більше архаїчних мотивацій («кров і ґрунт»), ніж члени таких угруповань, як ІД, але значно менше, ніж, наприклад, таліби.

Зауваження щодо рушіїв та мотивації насильства

Отже, структура, образна та лексична будова наративу дозволяє не лише побачити загальні інструменти побудови світогляду та сприйняття бойовиків, загальні рефлексії та їхні закономірності, але й зрозуміти внутрішню логіку конфлікту, що впливає із загальних соціально-психологічних процесів, що є рушійними силами тероризму.

Ця конфліктна логіка відображається і поширюється в глобальних інформаційних мережах для мобілізації людей з маргіналізованих груп, для поглиблення соціальної бази радикалізму та екстремізму тощо⁶, і використовується як своєрідна «технологія війни». Ця технологія використовується з різним успіхом для досягнення подібних цілей. Ймовірно, ми маємо справу з однією великою сукупністю вразливих груп населення в різних частинах

⁵ позивні змінено.

⁶ як це вказано в Miskovic, M. (2007). The construction of ethnic identity of Balkan Muslim immigrants: A narrativization of personal experiences. *The Qualitative Report*, 12(2), 514-546.

світу, яка за певних умов може постраждати від будь-якої пропаганди, яка буде використовувати кризові коди ідентичності.

Можна припустити, що для колективного сприйняття членів незаконних збройних формувань і терористичних угруповань характерною є інверсійна логіка, коли противника звинувачують у власній непристойності та аморальності і проєктують на опонента свої колективні вади (як наприклад, бойовик «Інтернаціоналіст» звинувачує ЗСУ в обстрілах цивільного населення в тому ж реченні, в якому розповідає, що вони розмістили свої бойові позиції в мирному селищі, геть не помічаючи в цьому жодного протиріччя чи абсурдності «звинувачень»; чи як бойовик «Калмик», який абсолютно щиро вважає, що його досвід геноциду мирного населення при придушенні національно-визвольного повстання в Чечні в 1994-2009 може бути перенесений на «захист простих пацанів і работяг Донбасу від професіоналів ЗСУ»).

Сприйняття і свідомість представників цієї когорти є розікремленими і мозаїчними, а реакції - навпаки – зліплено в щільну кулю інструментальних евристик, чужих психологічних деформацій, колективних помилок («здоровий глузд»), міфів та упереджень.

Щоб не відчувати постійної дезорієнтації і страху через нерозуміння навколишнього світу, власну неспроможність та тотальну відокремленість, таким особам доводиться постійно агресивно декларувати свою «позицію» як «нову норму» (переважно базовану на «золотому стандарті» «міфологічного минулого»), та - агресивно насаджувати цю «норму» в спільнотах, де вони можуть захопити владу.

Таким чином формується своєрідний локальний феномен бойовика-експортера насильства: вони страждають від несправедливості, яку не можуть виправити, а тому їдуть кудись встановлювати справедливість, сподіваючись, що побудований десь «новий світ» стане прикладом і точкою кристалізації для їхнього пошкодженого світу. Але і там в них не виходить реалізувати мрію, а лише побудувати копію свого жахливого минулого. І вони починають нескінченно і жорстоко мститися всім навколо, один одному і самим собі за неможливість реалізувати свої ідеалістичні мрії.

Проблема в тому, що така особистість, перш за все, втрачає суб'єктність, стає інструментом зовнішніх маніпуляцій і об'єктом групового впливу.

Прикладом такого роду маніпуляцій може слугувати формування штучної ідентичності «захисника руского народу Донбасу». Базуючись на розповідях бойовиків, основні етапи її формування можна представити наступним чином. Спочатку підтримується наратив «простої людини», з примітивними смаками та потребами, яка відчуває себе ображеною у зв'язку з втратою свого колишнього декларативно домінуючого соціального статусу, притаманного міфологізованому минулому. На тлі відчуття образи та втрати штучно розгрівається конфлікт «простої людини» і держави, уособленої столичними чиновниками, «багатіями» та «неробами». Природа конфлікту полягає в протиріччі між «справжніми трудівниками», що виробляють «справжні цінності» та неробами, які «не приносять справжньої користі і користуються чужою працею» (див. наприклад, розповідь бойовика Пацюк). Потім «проста людина» підмінюється «руським человеком» (як, наприклад, у розповіді бойовика «Патріот»), якій перебуває в перманентному конфлікті з усім світом через різницю цінностей («всі – проти нас», як у бойовика «Роджер»). Це породжує відчуття страху і малої групи, оточеної з усіх боків ворогом (наприклад, «коли проти тебе стоять найманці з усього світу – поляки, німці, американці, іспанці, канадці..., і всі хочуть вбити руских – це страшно»). Такий світогляд

примушує демонструвати агресивну поведінку і застосовувати насильство по відношенню до всіх навколо, кого оголошено «чужим», і це призводить до швидкої радикалізації.

Роль традиційних та соціальних медіа в поширенні таких впливів та тез такої пропаганди є різною. Спільним є поширення інформації, мобілізація прихильників, залучення ресурсів, формування соціального дискурсу, корисного для пропаганди. Роль соціальних мереж у цьому процесі полягає в тому, щоб зробити деструктивну пропаганду максимально широкою та доступною, без обмежень щодо дискурсу, звичайних для традиційних ЗМІ.

Втім, саме традиційні ЗМІ є потужним фактором мобілізації і поширення радикальних закликів. Тому більшість бойовиків серед причин свого приєднання до лав незаконних збройних формувань вказують кліше та міфи телевізійної пропаганди (дуже поширений мотив «спалення людей в Одесі») та можливість позбавитися від нав'язаного пропагандою почуття провини (як у бойовика «Ганс», «щоб не бачити того, що мені дома по телевізору показували»).

Отже, збільшення обізнаності в цьому питанні широкого загалу є корисним з точки зору підвищення соціальної безпеки та посилення сталості спільнот по відношенню до негативних впливів.

Заключні зауваження: щодо основних рис соціального портрету бойовиків на Донбасі періоду 2014-2021

Соціальний портрет бойовика «русково міра» досліджуваного періоду може бути представленим трьома різними профілями, що домінували в різні періоди – весна-осінь 2014, початок 2015-кінець 2016 та 2016-2021.

На початку подій, навесні 2014 базу бойовиків складали переважно люди віком 25-30 років, з середньою чи середньою спеціальною освітою, з наявністю судимості, схильні до вживання алкоголю та/або наркотиків, розведені, безробітні чи ті, хто має тимчасову некваліфіковану роботу, приблизно в однакових пропорціях громадяни РФ та України.

Протягом другого періоду домінували особи з середньою спеціальною чи вищою освітою, тимчасово непрацюючі чи пенсіонери, з воєнним досвідом, з досвідом бізнесу, з наявністю кримінальних справ, віком 35-45+ років, переважно громадяни РФ.

В третій період домінуючим типом знову стали особи з громадянством України, з середньою чи середньою спеціальною освітою, віком 35-45 років, тимчасово непрацюючі чи безробітні.

Слід окремо відзначити, що більшість з цих людей не стали вигодонабувачами цих конфліктних трансформацій: переважно вони або загинули, або отримали важкі поранення і травми, які значно погіршили якість їхнього життя і добробут, або повернулися до попередніх місць і звичних патернів існування, при цьому втративши майно і джерела прибутку.

Всі ці люди стали не просто «паливом війни», тривалого конфлікту змінної інтенсивності 2014-2021. Вони стали тією когортою на якій було повною мірою відпрацьовано, випробувано і за допомогою масштабного соціального експерименту доведено до придатного до широкого вживання варіанту пропагандистський інструментар «рускава міру» - специфічної ідеологічного конструкції, базованої на тотальній зневазі до інших

культур і націй, на агресивному ресентименті⁷ і спрямованої на виправдання насильницької експансії. Отже, зрештою, вони виявилися тим ядром, навколо якого кристалізувалася майбутня повномасштабна російська агресія в Україну 2022.

Посилання

Kaldor, M. (2013). In defence of new wars. *Stability: International Journal of Security and Development*, 2(1).

Kostyuchenko Y. (2022). The New Necronomicon: an attempt to study cultural markers of conflict identities among pro-Russian militants during the war in Donbass 2014-2021. *Social Transformation Sentinel*, Vol 3, Issue 1, 2-52, 2022

Kostyuchenko, Y., Yuschenko, M., & Artemenko, I. (2018). On Experience of Social Networks Exploration for Comparative Analysis of Narratives of Foreign Members of Armed Groups: IS and L/DPR in Syria and Ukraine in 2015-2016. *International Journal of Cyber Warfare and Terrorism (IJCWT)*, 8(2), 17-31.

Krickovic, A. (2014). Imperial nostalgia or prudent geopolitics? Russia's efforts to reintegrate the post-Soviet space in geopolitical perspective. *Post-Soviet Affairs*, 30(6), 503-528.

Miskovic, M. (2007). The construction of ethnic identity of Balkan Muslim immigrants: A narrativization of personal experiences. *The Qualitative Report*, 12(2), 514-546.

Münkler, H. (2005). *The new wars*. Polity, Cambridge.

Yuriy V. Kostyuchenko, Victor Pushkar
Social Transformation Group, Kyiv, Ukraine, yuriy.v.kostyuchenko@gmail.com,
pushkarua@gmail.com

Analysis of narratives of pro-Russian militants in Donbass 2014-2021: some notes on crisis anthropology

Abstract: *The paper is dedicated to the analysis of narratives of militants of pro-Russian illegal armed groups gathered during the 2014-2021 Russian-Ukrainian war; the review of the basic characteristics of perception, world outlook and motivations of militants is offered, the conclusions concerning the basic features of a social portrait of pro-Russian militants in Donbass of the period 2014-2021 are offered.*

Keywords: Russian-Ukrainian war, Donbas warfare, narrative analysis, terrorism, crisis anthropology

⁷ Див., наприклад, 7. Krickovic, A. (2014). Imperial nostalgia or prudent geopolitics? Russia's efforts to reintegrate the post-Soviet space in geopolitical perspective. *Post-Soviet Affairs*, 30(6), 503-528.